

NIVELUL DE TRAI ȘI STILURILE DE VIAȚĂ

Mihaela CZOBOR

Surprins la nivelul structurii sociale și al structurii culturale, modul de viață se definește ca un set de puncte de referință invariante ce creează sau nu posibilitatea organizării unor structuri diferențiate, la nivelul cărora se compun stilurile de viață, prin ierarhizarea alternativă a unor domenii de relevanță prioritară din realitatea pe care o cuprinde și o statuează ca întreg modul de viață. Aflate într-o relație bi-univocă, modurile de viață și stilurile de viață implică dimensiuni comune, aceeași dimensiune descifrându-se din perspectiva modului de viață ca un set de referențiali cu putere de cuprindere globală, ce asigură coeziunea întregului la orice nivel, iar din perspectiva stilului de viață ca un spațiu al posibilităților de segregare socio-culturală, care realizându-se structurează instrumentele situaționale, normative, valorice și comportamentale ce permit interpretarea și încadrarea în realitatea socială printr-o alternativă ierarhizare a domeniilor de relevanță (primară, secundară, de relativă irelevanță, de absolută irelevanță), ca modalități diferite de situare în realul social, de interpretare, semnificare și trăire a acestuia. Asociem astfel modului de viață în relația sa cu stilurile de viață două conotații :

- modul de viață ca mod de subzistență a unui sistem social în relația acestuia cu mediul, ceea ce implică principalele mecanisme adaptative ale acestuia : organizarea socială (relații stabile și ordonate, trăsături culturale comune) și tehnologia ;
- modul de viață ca standardul de viață (economică, morală, politică, religioasă etc.) pe care o societate și cultura acesteia îl propune membrilor săi în funcție de locul pe care aceștia îl ocupă în structura socială.

La nivelul ambelor conotații modul de viață poate defini paradigma prin care fiecare sistem social își propune rezolvarea problemelor sale (ex. menținerea pattern-ului și stăpânirea, coordonarea tensiunilor, adaptarea, atingerea scopului și integrarea — T. Parsons). Totalizând modul de viață include : modul de subzistență al unei societăți, relația cu stilul de viață mijlocind-o nivelul de trai, structura culturală, relația cu stilul de viață devenind posibilă prin modelele culturale și prin tipologia acestora și structura socială și mecanismele de control social, relația cu stilul de viață fiind mijlocită de ecuația status-rol.

În aceste două contexte, definite de modul de viață, considerînd dimensiunile comune modului și stilului de viață, prin diferite mecanisme socio-economice și culturale devine posibilă geneza stilurilor de viață. La nivelul primei dimensiuni, cea situațională, modul de viață se instituie prin intermediul statusului socio-economic și al nevoilor generate de acesta, precum și prin așteptările de rol definite ca setul de modele culturale ce cuprind așteptările societății față cu ocupantul unui rol, în timp ce posibilitatea stilului de viață se instituie prin rolul concepției, ce aproximează modul în care fiecare individ își definește rolul în felul său specific în funcție de tipul de personalitate, de experiența personală, de felul în care a fost socializat etc. Această dimensiune ca și cele ce urmează așează problematica modului/stilului de viață la frontiera dintre macro și microsociologie. A doua dimensiune, cea normativă, surprinde, din perspectiva modului de viață, instituțiile ca modele normative ce definesc modurile de acțiune și relaționare așteptate, anume normele ca reguli sociale ce specifică acel comportament potrivit sau nu pentru o situație dată. La nivelul acestei dimensiuni, modul de viață, surprins prin instituții ca modele normative semnifică mijloacele sancționate social oferite actorului în contextul relațiilor interumane. Prin gradul de obligativitate, ca și prin puterea sancțiunii pe care o implică aceste modele normative permit sau nu stilurile de viață, ca opțiuni posibile față cu normele: tradiții definite ca o practică convențională, acceptată ca pozitivă, dar asupra căreia nu se insistă, moravuri în calitate de norme sau instituții puternic sancționate moral în cazul încălcării (să nu furi, să nu ucizi, să-ți iubești părinții), obiceiuri definite ca acele practici ce au devenit cu vremea moduri de comportament acceptate (eticheta socială), sancționate prin tradiție și susținute prin presiunea opiniei de grup și legi ca reguli legiferate de cei ce exercită puterea politică și întărite prin stat. În ceea ce privește dimensiunea valorică, aceasta permite modul de viață ca ideal cultural, anume totalitatea valorilor realizate sau în curs de realizare într-o societate sau ca ceea ce Riesman numea caracter social, iar stilul de viață ca pe o concepție și un proiect de viață (ceea ce acordă vieții sens) structurate valoric prin credințe, orientări și judecăți de valoare, atitudini, așteptări și scopuri. Stilul de viață structurat prin orientările și judecățile de valoare, prin credințe și atitudini generează concepția de viață, în timp ce prin așteptări și scopuri se constituie ca proiect de viață. Dimensiunea situațională prin statusul socio-economic și prin rolul asociat acestuia, dimensiunea normativă prin mijloacele sancționate social pe care le oferă și cea valorică prin scopurile culturale pe care le instituie deschid spre a patra dimensiune, cea comportamentală. Din perspectiva acesteia modul de viață se lasă surprins prin mijloacele instituționalizate de atingere a scopurilor și prin scopurile culturale definite, iar stilurile de viață prin alitudinea de respingere și (sau) acceptare a scopurilor și mijloacelor în funcție de care apar, se constituie diferite tipuri de comportamente sociale. Devine astfel posibilă construirea unei scale la confluența dintre variabilele situațional-instituționalizate (mod de viață) și variabilele opționale (stiluri de viață, ce merg de la conformare pînă la devianță, trecînd prin subculturi ce pot genera stiluri de viață ca opțiuni între limite permise socio-economic și cultural. Această permisivitate nefiînd doar cea a so-

cialului (structura socială) și a culturalului (modelele culturale), ci într-un sens mai pregnant în perioadele de schimbare socială și/sau criză economică și cea a economicului, permisivitate care la nivelul acestui subsistem al sistemului social se instituie prin nivelul de trai.

Așa cum stilurile de viață apar la granița dintre macro și micro sociologie, dintre cultura obiectivă și cultura trăită, nivelul de trai mijlocește între macroeconomic, ca o rezultată a acestuia și microeconomic, ca factor determinant în ceea ce privește deciziile individuale, de pildă deciziile consumatorului cu privire la ceea ce va cumpăra; nivelul de trai fiind un important factor situațional legat de statusul socio-economic ce condiționează comportamentul social al indivizilor, la limită stilul lor de viață. Considerind că deciziile indivizilor presupun două componente: oportunitățile economico-sociale disponibile pentru aceștia și motivațiile și preferințele individului care determină alegerea sa față cu oportunitățile disponibile, între nivelul de trai și stilurile de viață este posibilă o relație biunivocă, nivelul de trai fiind o rezultată a modului de viață ca mod de subzistență al unei societăți și o componentă situațională a stilului de viață în calitatea sa de factor ce poate stimula sau frina o opțiune pentru un stil de viață sau altul. Nivelul de trai reflectă la nivel micro-economic prezența sau absența disponibilităților create de o economie, în timp ce stilul de viață poate fi răspunzător pentru motivațiile și preferințele individului în ceea ce privește opțiunea pentru o disponibilitate sau alta, cu precizarea că atât nivelul de trai poate crea frustrații, cât și stilul de viață în cazul unui dezacord. Credem că o asemenea relație este cu atât mai evidentă în perioadele de schimbare socială, printr-o asemenea perioadă trecind și societatea românească în prezent. În calitatea sa de rezultată a sferei macroeconomice nivelul de trai este influențat de totalul șomajului, de rata inflației, de absența sau prezența creșterii economice, de distribuția veniturilor, definindu-se într-o mare măsură prin venitul familiei și prețurile bunurilor și serviciilor. Numai că aceste venituri, creșterea lor sau cel puțin speranța de a nu scădea depind de prezența creșterii economice, după cum un nivel ridicat al șomajului face oamenii mai puțin încrezători în viitorul lor și al copiilor lor. Dependent în mare măsură de venituri și de prețurile bunurilor și serviciilor nivelul de trai include ca o componentă a sa puterea de cumpărare (ansamblul de resurse monetare nete) compusă din salariul direct, prestațiile sociale (forma salariului indirect) minus prelevările (cotizații, impozit direct etc.). Dacă resurselor monetare li se adaugă resursele non-monetare (bunuri și servicii gratuite) se obține capacitatea totală de consum și cu politica socială.

Dincolo de relevanța sa economică, nivelul de trai printr-o structură de genul: activitate — aranjamente pentru timpul de muncă și petrecerea timpului liber; familie — dimensiune, structura de vîrstă, interrelații; consum — menținerea statusului social și a eficienței; economii — securitatea și consumul amînat, se relevă atât ca factor de cultivare a unui stil de viață sau altul, cât și ca element determinant, ca o condiție în lărgirea sau îngustarea ariei posibilităților de optare pentru un stil sau altul. Considerind dimensiunile stilului de viață (situațională, normativă, valorică, comportamentală) acțiunea nivelului de trai asupra stilului de viață se poate structura astfel:

— situațional, nivelul de trai este legat de un anumit status socio-economic fiind un instrument favorabil sau nefavorabil, în funcție de situația la nivel macroeconomic, pentru satisfacerea trebuințelor generate de ocuparea respectivei poziții în structura socială ;

— normativ, nivelul de trai poate prin calitatea sa să condiționeze respectarea sau respingerea modelelor normative (să nu furi, să nu ucizi), încălcarea prescripțiilor normative producându-se în situația în care nivelul de trai disponibil nu oferă mijloace necesare pentru atingerea scopurilor pe care societatea le cultivă ;

— valoric, nivelul de trai poate încuraja anumite proiecte de viață, în realizarea lor (stilul de viață ca proiect și concepție de viață) sau le poate anula; poate stimula o anumită concepție de viață sau o poate perverti ;

— comportamental, nivelul de trai poate crea distorsiuni ce merg până la devianța socială sau până la consumerism.

În ceea ce privește acțiunea stilului de viață asupra nivelului de trai, ca urmare a relației biunivoce existente, aceasta se poate structura astfel :

— situațional, distingînd între nevoi și cerere, vom considera nevoia sau trebuința ca determinată și cultural, de stilul de viață asociat unei poziții în structura socială, iar cererea ca ceea ce indivizii pot obține în funcție de nivelul de trai, de puterea de cumpărare ; astfel, în măsura în care e posibil, indivizii vor tinde spre mărirea veniturilor pentru a-și satisface trebuințele legate de statusul social, pentru a-și menține statusul, pentru a converti cît mai multe trebuințe în cereri ;

— normativ — valoric, normele și valorile cărora li se conformează și pe care le cultivă stilurile de viață pot genera fie resemnarea, fie revolta față de nivelul de trai existent, anume fie restructurarea consumului, de pildă, în funcție de posibilitățile disponibile, fie încercarea de a evade legal sau nu, valid social sau nu din constrîngerile impuse prin nivelul de trai ;

— comportamental, stilurile de viață acordă nivelului de trai o rezonanță calitativă, pe care la prima vedere numele acestuia o respinge, în măsura în care ca urmare a situației socio-economice, normative și a valorilor pe care le cultivă acestea generează anumite comportamente în utilizarea nivelului de trai ca instrument de structurare, organizare și semnificare a vieții. Mergînd pe structura de mai sus, propusă pentru nivelul de trai, în condiții de trai asemănătoare în funcție de stilurile de viață comportamentele de muncă și de petrecere a timpului liber, comportamentele de familie, de consum și chiar cantitatea și destinația economiilor vor fi diferite.

Rezultantă a modului de viață, ca mod de subzistență, nivelul de trai se manifestă în raport cu stilurile de viață ca unul dintre mecanismele ce pot crea sau corupe aria posibilităților de manifestare a segregării socio-culturale. În același timp, nivelul de trai primește din perspectiva stilurilor de viață o deschidere calitativă, pozitivă, în măsura în care presupune instrumentalitatea nivelului de trai ca o condiție a satisfacerii trebuințelor structurate nu doar biologic, dar în mare măsură cultural, negativă, în măsura în care în perioadele de schimbare socială mai ales, poate genera contradicții, discrepanțe între nivelul de

traii disponibil și trebuințele determinate cultural și chiar probleme sociale (delincvența).

O asemenea discrepanță pare a fi o caracteristică a societății românești contemporane în condițiile manifestării unei duble tendințe :

1. Accentuarea laturii materiale a culturii, supremația lucrurilor ca semn maxim al prestigiului social și al reușitei în viață (detrimentul altor valori — criteriu ca succesul profesional, pervertit în fapt în carierism, sau în tendința de a crea aparența lucrului bine făcut). Se tinde deci spre reducerea, închiderea lucrurilor în limitele aspectului lor material, ale materialității lor, negliindându-se posibila lor deschidere culturală non-materială (cartea prin evidența ei materială devine îndestulătoare, ca și prin ceea ce semnifică ea despre cumpărător în ochii celorlalți). Se instituie astfel un mod cotidian de a fi al suprafeței și aparențelor în două sensuri : în sensul supunerii la lucruri, al subjugării față de lumea lucrurilor, ce devine o lume suficientă sieși, capabilă să satisfacă doar prin materialitatea ei, a cărei preeminență estompează idealitatea posibilă a obiectelor, semnificația lor culturală (ideatică, valorică), dar și în sensul în care această preferință pentru lucruri, această cultivare a lor exprimată prin dorința de a poseda cât mai multe devine o modalitate de salvare și menținere a aparențelor și unul din principalele canale prin care indivizii comunică celorlalți despre ei. O asemenea direcție face din nivelul de trai un scop în sine, ce-i amputează deschiderea calitativă. Nivelul de trai se transformă dintr-un instrument, într-o obsesie, într-o preocupare, aceea a minimei rezistențe (un consum decent, un venit care să asigure satisfacerea trebuințelor de primă și urgentă necesitate, servicii sociale deseori la limita minimei acceptabilități umane), dar și aceea a semnificării poziției sociale printr-o acumulare furioasă, de regulă orientată spre produsele din import. În același timp consecințele pentru stilurile de viață se traduc printr-o preponderență crescândă a stilurilor de viață centrate pe „a avea” în detrimentul celor axate pe „a fi”, ca și prin diminuarea posibilităților segregării, ca urmare a dominației acceptate și preferate a unei lumi a lucrurilor de scăzută calitate, rare și deci rîvnite, deoarece dificultatea incită, ceea ce induce o uniformitate impusă tocmai prin aceea că obiectele de consum sînt reduse la o singură funcție a lor : cea utilitară, în dauna altor funcții, cum ar fi cea poetică, de pildă. De aceea, consumatorul va achiziționa obiectele de consum în principal pentru că ele semnifică, dincolo de utilitatea lor, mai degrabă puterea și superioritatea, bogăția manifestate uneori ostentativ în locuri publice în condițiile rarității și ale dificultății accesului la unele din aceste obiecte, decît generozitatea, creația, distincția și gustul, valori plasate în sfera lui „a fi” și nu în cea a lui „a avea”.

Această orientare spre civilizația suprafețelor, dublată de transformarea nivelului de trai, în principal a uneia dintre componentele sale, consumul, într-o preocupare-obsesie, ca și de mișcarea stilurilor de viață spre valorile lui „a avea” mai curînd decît cele ale lui „a fi”, ca și uniformitatea forțată de calitatea scăzută a condițiilor de viață și de raritatea oportunităților și a facilităților economice și sociale afectează în final însăși calitatea vieții indivizilor. Dacă această primă tendință afectează mai ales componentele situației globale de viață, cea de-a doua tendință caracteristică societății prezente se răsfrînge asu-

pra nevoilor și aspirațiilor umane, în principal asupra schemelor valorice ca modalități de orientare a acțiunii sociale.

2. Tendința spre estomparea diferențierii valorilor printr-un proces de contaminare și confundare a sferelor valorice, ceea ce dereglează orientarea socială a indivizilor. Astfel valorile morale devin grilă pentru cele politice, judecându-se din punct de vedere moral acțiunile politice, valorile economice sînt subordonate celor morale, în timp ce valorile estetice și cele teoretice capătă o puternică coloratură politică. Asemenea suprapuneri ale sferelor valorice, imixtiunile nepermise de judecăți de valoare ce nu țin de sfera valorii judecate par să fi creat în realitatea socială românească o serie de fenomene sociale dacă nu maladive cel puțin inedite : cum ar fi utopia ca alternativă la caracterul politic al cetății reale (Piața Universității), criza intelectului în agora, atitudinea denaturată față de muncă în calitatea acesteia de creatoare de valoare economică și implicit de factor al ridicării nivelului de trai. Această confuzie valorică se răsfrînge asupra nivelului de trai în principal prin acea dimensiune a acestuia, ce privește aranjamentele pentru timpul de muncă, iar asupra stilului de viață prin atitudinea față de muncă. Munca devine o valoare subordonată nu necesității de a crea valoare economică și de a infuza astfel nivelul de trai cu noi bunuri economice, ci un element al unui ritual cotidian, uneori un mod de a trece timpul, un moment definit al existenței sociale a cărui funcție nu este autorealizarea sau succesul profesional (valorile lui „*a fi*”), ci mai degrabă posedarea și dominarea prin banii obținuți a lumii lucrurilor. Aceasta deoarece s-a efectuat un transfer nepermis al criteriilor morale în judecarea și aprecierea fenomenelor economice. Afectat de o asemenea atitudine față de muncă, nivelul de trai amenință staționar, ceea ce nu poate decît să întretină prima tendință menționată. În ceea ce privește stilurile de viață această ștergere în unele sfere a diferențierii valorilor întretine o confuzie valorică ce afectează în principal dimensiunea comportamentală a stilurilor de viață, prin generarea unor comportamente extreme cum ar fi : devianța (vagabondajul, criminalitatea ridicată, hoția), neobișnuita participare și implicare politică, marcată indeosebi de formele non-convenționale ale participării politice, resemnarea și retragerea (mai ales în cazul bătrînilor), decizia intelectualilor de a salva societatea românească printr-o amplă și totală regenerare morală, intoleranța și contestarea dreptului de a fi diferit.

Considerînd creionarea celor două tendințe manifestate în societatea românească de azi doar ca simple ipoteze, ce urmează să fie verificate printr-o iminentă cercetare empirică aflată în curs de pregătire, urgența stabilirii unei relații mai ample și detaliate între nivelul de trai și posibilitatea și specificul permis al stilurilor de viață mi se pare în continuare o necesitate.

Reținem de aceea în încheiere următoarele provizorii concluzii :

a) calitatea nivelului de trai de a funcționa ca permisie sau interdicție în ceea ce privește segregarea socio-culturală și consecința acesteia, stilurile de viață ;

b) relația biunivocă dintre nivelul de trai și stilurile de viață, în măsura în care valorile economice sînt indiscutabil un instrument în

vederea realizării și cultivării altor valori, dar și în măsura în care valorile economice sînt o problemă de opinie, ele fiind influențate de curentul de idei și valori ce domină la un moment dat, într-o anumită societate ;

c) posibilul dezechilibru ce poate apărea uneori între nivelul de trai și nevoile și aspirațiile modelate cultural, dezechilibru generator de probleme de adaptare și orientare socială.